

SIGILII DOBROGENE INEDITE. II

DE

COSTEL CHIRIAC*

Abstract:

The author presents three unedited Byzantine lead seals discovered in Dobroudja (Paradounavon/ Paristrion Theme. – Pl. 1).

1) The seal of empress Euphrosyna Kamaterina Doukaina (1195–1203);

2) The seal of the Byzantine historian Georgios Kedrenos (end of the 11th c.);

3) The seal of Demetrios Katakalon, katepano of Paradounavon (50th–60th of the 11th c.).

Keywords: *Dobroudja, Byzantine seals, Euphrosyna, Kedrenos, Katakalon, Paradounavon.*

Cea de a doua intervenție a noastră legată de publicarea unor sigilii, până acum inedite, existente în unele colecții publice și private românești**, adaugă la cele publicate în volumul anterior al revistei noastre un număr de încă trei exemplare, descoperite în Dobrogea și păstrate la muzeele din Constanța și Tulcea. Menționăm că am folosit același mod de prezentare a sigiliilor respective ca și în numărul anterior, în baza aceluiași sistem de date tehnice¹.

1. SIGILIUL ÎMPĂRĂTESEI EUPHROSYNA KAMATERINA, DOUKAINA (1195–1203)

Sigiliul imperial face parte dintr-o colecție particulară al cărei proprietar l-a prezentat spre identificare, specialiștilor Cabinetului numismatic al Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța. Din spusele acestuia, piesa fusese achiziționată de la o persoană care l-a găsit întâmplător pe teritoriul județului Constanța, fără a cunoaște locul exact al descoperirii. Am considerat, ca și colegii noștri constănțeni, că acest sigiliu merită și trebuie publicat datorită rarității unor astfel de piese pe teritoriul Dobrogei și al României. Nu am putut afla alte detalii privind împrejurările descoperirii și deținătorul actual al sigiliului. Grație colegului dr. Gabriel Custurea, de la Constanța, am intrat în posesia unei fotografii de o calitate meritorie, fapt care ne-a permis aceste comentarii. Pe baza fotografiei respective, realizată în laboratorul foto al muzeului constănțean, am putut proceda la executarea unui desen pe care l-am anexat prezentării.

Date tehnice:

D = 51 mm

G = necunoscută

C = bună

---

* Institutul de Arheologie Iași, chiriaccostel@yahoo.com.

** Atragem atenția, cu această ocazie, că în numărul anterior am prezentat, din lipsa unor informații complete, sigiliile de la numerele 2 și 4 (descoperite la Isaccea-Noviodunum) ca făcând parte din colecțiile Muzeului de Arheologie din Tulcea. În realitate, acestea aparțineau unei colecții particulare (Cristian Filip) prezentată spre identificare colegei Mihaela Iacob, care ni le-a încredințat, la rândul ei, spre publicare, cu rugămintea de a face precizarea de mai sus. Aducem cu această ocazie mulțumiri colegilor Gabriel Custurea și Aurel Stănică de la muzeele din Constanța și Tulcea pentru amabilitatea cu care ne-au încredințat prezentele sigilii spre publicare.

¹ C. Chiriac, *Sigilii dobrogene inedite. I*, în *Arheologia Moldovei (ArhMold)*, XXXV, 2012, pp. 233–242.

Sigiliul (Pl. 2/A, B) este de dimensiuni mari („imperiale”) fiind relativ bine păstrat, cu unele denivelări și imperfecțiuni datorate, fie trecerii timpului, fie unor lovituri mecanice, survenite în momentul descoperirii. Piesa prezintă o perforație în zona superioară a canalului sigilar, iar flanul este neregulat.

Descriere:

Av. Pe aversul sigiliului se observă imaginea frontală, în picioare, a Mântuitorului Iisus Hristos, cu nimb, purtând *kolobion* drapat, binecuvântând cu mâna dreaptă și ținând Cartea Sfântă cu cea stângă. Imaginea este încadrată într-un cerc de puncte. În dreptul capului personajului, la stânga și la dreapta, se pot citi literele $\tilde{I}\tilde{C}$ și $\tilde{X}\tilde{C}$, adică IHCOCV XPICTOC. Se transcrie Ἰησοῦς Χριστός = Iisus Hristos. În stânga și dreapta personajului, pe două coloane verticale, se desfășoară inscripția: O XAA || KI || H ||, adică Ὁ χαλκίτης = Chalkites.

Așadar, imaginea respectivă îl reprezintă pe Iisus Hristos Chalkites, adică Iisus de la „Poarta de Aramă”, acest toponim desemnând unul dintre locurile istorice din Constantinopol legate de imaginea Mântuitorului de pe o icoană vestită, căreia i s-a adus faima începând din perioada iconoclastă și, mai ales, o dată cu instalarea noii sale versiuni de către Patriarhul Methodius în secolul IX, menținându-se până în secolul XIV². Acest apelativ popular al lui Iisus ajunge ca în secolele XIII–XIV să fie sinonim cu cel al lui Iisus Pantokrator, după opinia lui P. Grierson³.

Rv. Pe revers se află imaginea împărătesei Euphrosyna (în limba greacă acest nume desemnează mirtul, arbust mediteranean aromat), în picioare, cu coroană, mantie și veșmânt imperial, executat prin linii și puncte în relief (specific secolelor XII–XIII). Cu mâna dreaptă ține un sceptru cu trei brațe, iar mâna stângă o ține la piept. Imaginea este încadrată, ca și aceea de pe avers, într-un cerc de puncte în relief. Pe două coloane verticale, la stânga și dreapta personajului, se desfășoară pe câte cinci rânduri orizontale următoarea inscripție: ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑ(ΤΗ) ΑΥΓΟΥΣΤΑ Η ΔΟΥΚΑΙΝΑ. Întregirea legendei este: **Ευφροσύνη εὐσεβεστά(τη) αὐγούστα η Δούκαινα**, iar traducerea este: „Euphrosyna, cea mai pioasă împărăteasă, din familia Dukas”. Remarcăm următoarele caracteristici paleografice ale textului legendelor de pe avers și revers: folosirea ligaturilor în cazul diftongului „ou” și a grupului „στ”, ambele specifice grafiei bizantine din secolele XII–XIII.

Euphrosyna Dukaina a fost soția împăratului Alexios III Angelos (1195–1203), ea a trăit între anii 1141–1210, fiind descendentă din vechea familie Kamateros, de funcționari din Constantinopol, care au făcut carieră în administrație între secolele IX–XIII. Unul dintre membrii acestei familii, Vasile, a fost patriarh de Constantinopol între 1198–1206. Euphrosyna purta și numele de Kamater(in)a, aluzie la ascendența ei genealogică⁴, ea fiind asociată la domnie între anii 1195–1203. S-a căsătorit cu viitorul Alexios al III-lea pe la 1169, având trei fiice: Irina, Anna și Eudokia. Dotată cu o voință puternică și mai inteligentă decât soțul său, a avut o mare influență asupra acestuia, a participat la intrigile politice din Bizanț și a stat într-o mănăstire în anii 1196–1197. Mai târziu, a fost abandonată de Alexios la Constantinopol, când acesta a abdicat și a fost arestată. Alexios al V-lea Dukas le-a luat, pe Euphrosyna și pe Eudokia, părăsind Constantinopolul și plecând către Thracia. Euphrosyna a fost, de fapt, cel mai puternic susținător al regimului politic și militar al soțului său Alexios al III-lea, care a și raportat unele succese militare și a încheiat unele tratate cu statele din preajmă. El a favorizat expansiunea Veneției în Balcani și a sprijinit republicile Pisa și Genova. Cu ocazia celei de-a patra Cruciade, Alexios abdică, pe 17/18 iulie 1203, ajungând în mâinile lui Bonifaciu de Montferat (la sfârșitul lui 1204) fiind, ulterior, răscumpărat (1209–1210) de Mihail I Comnen Dukas al Epirului, care l-a încredințat sultanului selgiucid Kay-Khusraw⁵. Euphrosyna s-a întâlnit cu soțul său în rătăcirile acestuia prin Europa și Asia Mică. Ultimii ani ai vieții i-a petrecut la Arta, capitala Despotatului de Epir, după 1205⁶ și în 1210 se stinge din viață. Prin soțul său, Alexios III, s-a înrudit cu familiile Comnen și Dukas⁷.

Ivan Iordanov, ocupându-se pe scurt de sigiliile Euphrosynei Doukaina, constată că există trei grupe ale acestora. Prima se întinde cronologic până la 1185, a doua, în care ea este descrisă ca *sebastokratorissa*, între

² Pentru imaginea lui Hristos Chalkites, vezi N. Patterson Ševčenko, s.v. *Christ Chalkites*, in *The Oxford Dictionary of Byzantium (ODB)*, vol. 1 (AARO-ESKI), (ed. Al. P. Kazhdan), Oxford University Press, New York-Oxford, 1991, p. 440.

³ *Ibidem*, cu bibliografia indicată.

⁴ Ch. M. Brand, s.v. *Euphrosyne Doukaina Kamatera*, in *ODB*, vol. 2 (ESOT-NIKA), 1991, p. 749; A. Kazhdan, s.v. *Kamateros*, in *ODB*, vol. 2, p. 1098.

⁵ Ch. M. Brand, s.v. *Alexios III Komnenos*, in *ODB*, vol. 1, pp. 64–65.

⁶ T. E. Gregory, N. Patterson Ševčenko, s.v. *Arta*, in *ODB*, vol. 1, pp. 191–192; Ch. M. Brand, op. cit. (n. 4), p. 749.

⁷ W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, Stanford, 1997, pp. 659–660 și tabelul nr. 15.

1185–1195 și, în fine, o treia grupă în care ea apare ca *augousta* (după 1195) și în care se încadrează și exemplarul nostru⁸.

Acest frumos sigiliu este o mărturie indirectă a relațiilor dintre Bizanț și ținuturile de la Dunărea de Jos în perioada Cruciadelor a treia și a patra, a intervenției venețienilor în Balcani și a presiunilor militare și politice exercitate de Țaratul Vlaho-Bulgar și de turcii selgiucizi în Peninsula Balcanică și Asia Mică⁹. Din nefericire nu cunoaștem natura înscrisurilor pe care el le însoțea.

2. SIGILIUL LUI GEORGIOS KEDRENOS, VESTARCHES (SEC. XI–XII)

Sigiliul a fost descoperit în anul 2003 cu ocazia săpăturilor arheologice din marea așezare romană și bizantină de la Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea) (Pl. 1). Plumbul a fost găsit în Secțiunea S3, caroul 5, la – 0,20 m adâncime. Actualmente piesa se află în colecțiile Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea, Muzeul de Istorie și Arheologie având numărul de inventar 53795. Exemplarul prezintă deteriorări la capetele canalului sigilar și unele lovituri ușoare pe revers.

Date tehnice:

D = 13×15 mm

G = 3,99 g

C = satisfăcătoare

Descriere:

Sigiliul (Pl. 3/A, B) are legenda dispusă pe ambele fețe, (avers-revers) pe cinci și respectiv patru rânduri, fără reprezentări iconografice sau de altă natură. Câmpul sigilar este marcat de un cerc ușor punctat, imperfect.

Avers

+
CΦΡΑ
ΓΙΚΡΕ
CTAP
XOV

+
Σφρα-
γίς βε
στάρ
χου

Revers

ΚΕ
• PHNOV
• ΕΩΡΓΙ
OV

Κε-
[δ]ρηνοῦ
[Γ]εωργί-
ου

Lectura nu ridică dificultăți de grafie, remarcăm folosirea lui „R” pentru „B”. În transcriere integrală: + Σφραγίς βεστάρχου Κεδρηνοῦ Γεωργίου, în traducere: ” + Sigiliul vestarchului Georgios Kedrenos”.

Așadar, simpla lectură a numelui posesorului implică unele comentarii legate de identitatea lui istorică. Este necesar să semnalăm existența mai multor sigilii identice descoperite în zona dunăreană a Imperiului bizantin și în Crimeea, la Chersones¹⁰. Un exemplar a fost descoperit tot la Noviodunum și publicat cu ani în urmă de S. Schultz, fără a se încerca identificarea numelui posesorului, în mod special¹¹. Acest sigiliu este

⁸ I. Jordanov, *Medieval Plovdiv according to the sphragistic data*, in *Studies in Byzantine Sigillography (SBS)*, Washington, D.C., 4, 1995, pp. 123–124.

⁹ G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, (translated by J. Hussey), Blackwell, New Brunswick-New Jersey, 1957, pp. 356–395; A. A. Vasiliev, *Istoria Imperiului bizantin*, (traducere de I.-A. Tudorie, V.-A. Carabă, S. Nazăru), Ed. Polirom, Iași, 2010, pp. 419–463.

¹⁰ I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, vol. 2: *Byzantine Seals with Family Names*, Sofia, 2006, p. 206; vol. 3, part one: *Text*, Bulgarian Academy of Science, Sofia, 2009, p. 106, nr. 385.

¹¹ S. Schultz, *Streufunde aus Isaccea (NOVIODUNUM)*, in *Pontica*, XI, 1978, p. 102, nr. 14, fig. 1a și 1b. Exemplarul se află în colecția Cabinetului Numismatic din Berlin, ca achiziție din anul 1975.

asemănător ca dimensiuni cu exemplarul nostru și este relativ bine păstrat. Un alt exemplar provine din regiunea dunăreană (de nord) a Serbiei și se află în colecțiile Muzeului Național de la Belgrad. Și acest sigiliu, deși fragmentar, este foarte apropiat ca dimensiuni de-al nostru¹². În fine, Ivan Iordanov semnalează încă un exemplar descoperit în Bulgaria la Rusokastro, regiunea Burgas¹³. Autorii care au publicat aceste sigilii au identificat numele aceluiași Georgios Kedrenos, *vestarches*. În legătură cu acest fapt, deși unii dintre autorii citați anterior nu au insistat în comentarii, considerăm, alături de I. Iordanov că îl putem identifica pe proprietarul sigiliului cu cunoscutul cronicar și autor bizantin Georgios Kedrenos¹⁴, trăitor în vremea lui Alexios Comnenul și care semnează cunoscuta cronică *Synopsis historion*, compilație care prezintă o istorie a lumii de la Creație până la anul 1057. Autorul a folosit cronici mai vechi, precum cele ale lui Symeon Magistrul, Theophanes și Georgios Hamartolos iar, după anul 811, îl continuă și îl copiază pe Ioan Skylitzes¹⁵. În ceea ce privește titlul de *vestarches*, acesta este menționat, pentru prima oară în *Taktikon*-ul de la Escorial, din secolul al X-lea și a fost aplicat, inițial, eunucului *patrikios*. În veacul al XI-lea *vestarches* se situează în ierarhie între *magistros* și *vestes*. Câțiva generali de rang înalt au avut acest titlu, printre ei numărându-se: Mihail Burtzes, Nikephoros Melissenos și Roman IV Diogenes, viitorul împărat. Cărturarul Mihail Psellos a avut și el acest titlu care, la sfârșitul secolului al XI-lea, se depreciază ca importanță, fiind deținut de notari și judecători. *Vestarches* era un termen încă în uz la începutul veacului al XII-lea, după care dispare curând¹⁶. Nu cunoaștem în ce împrejurări a ajuns sigiliul lui Kedrenos la Noviodunum, către sfârșitul secolului al XI-lea sau începutul veacului al XII-lea, când considerăm că se poate data piesa în discuție¹⁷.

3. SIGILIUL LUI DEMETRIOS KATAKALON, ANTHYPATOS, PATRIKIOS și KATEPANO

Sigiliul (Pl. 4/A, B) a fost descoperit întâmplător pe raza localității Cataloi, jud. Tulcea (Pl. 1), cu câțiva ani în urmă, astăzi aflându-se în colecțiile Cabinetului numismatic al Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța (MINAC) sub numărul de inventar 69362.

Date tehnice:

D = 22 mm

G = 8,60 g

C = bună

Descriere:

Flanul sigiliului prezintă unele imperfecțiuni și eroziuni la capetele canalului sigilar afectând câteva litere din partea finală a inscripției de pe revers. Legenda este destul de clară și permite lectura și întregirea fără probleme a inscripțiilor. Din punct de vedere al particularităților grafice observăm folosirea semnului „'” pentru abrevieri și al lui „u” pentru diftongul „ou”.

Av. Imaginea frontală, bust, a unui sfânt militar, în cazul nostru Sfântul Dumitru, cu nimb și barbă, ținând în mâna dreaptă o sulită, iar în cea stângă un scut. Legenda de pe avers este dispusă pe două coloane, la stânga și la dreapta personajului, după cum urmează: O-ΔH-M || T-PI-O'. Inscripția se întregeste sub forma: 'O Ὀ(γιος) Δημ(ή)τριος(ς) adică „Sfântul Dumitru”.

¹² L. Maximović, M. Popović, *Les sceaux byzantins de la région danubienne en Serbie. II-La collection du Musée National de Belgrade*, in *SBS*, 3, 1993, pp. 113–142, nr. 29.

¹³ I. Jordanov, op. cit. (n. 10), vol. 2, 2006, pp. 206–207, nr. 308.

¹⁴ A. Kazhdan, s.v. *Kedrenos, George*, in *ODB*, vol. 2, p. 1118.

¹⁵ A. Kazhdan, A. Cutler, s.v. *Skylitzes, John*, in *ODB*, vol. 3 (NIKE-ZYGO), 1991, p. 1914; A. A. Vasiliev, op. cit. (n. 9), 2010, p. 475; N. Iorga, *Istoria vieții bizantine. Imperiul și civilizația, după izvoare*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1974, pp. 361, 424; *Fontes Historiae Daco-Romanae. Izvoarele Istoriei României (FHDR)*, (eds. Al. Elian, N-Ș. Tanașoca), III, Ed. Academiei R.S.R., București, 1975, p. 121; I. Jordanov, op. cit. (n. 10), vol. 2, 2006, p. 207.

¹⁶ A. Kazhdan, s.v. *Vestarches*, in *ODB*, vol. 3, p. 2162; N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris, 1972, pp. 299–300. Atribuțiile vestarchului erau legate de activitatea slujitorilor *vestai* de la Curtea Imperială și la început se atribuia eunucilor – *patrikioi*.

¹⁷ I. Jordanov, op. cit. (n. 10), vol. 2, 2006, p. 206 datează sigiliul în al treilea sfert al secolului al XI-lea, în timp ce L. Maximović, M. Popović, op. cit. (n. 12), p. 138 propun o datare mai largă, în veacurile XI–XII.

Rv. Inscripția de pe revers este delimitată, sus și jos, de semne distinctive și se află dispusă pe șapte rânduri, după cum urmează:

- * -
 + ΚΕΡΗΘ·
 ΔΗΜΗΤΡΙ
 ΑΝΘΥΠ·Τ·ΠΡΙ
 ΣΚΑΤΕΠΑΝΟΥ
 ΤΟΥ ΠΑΡΑΔ·Β·
 ΤΟΝ ΚΑΤΚ
 - Λ -

- * -
 + Κεβηθ'
 Δημητρι
 ανθυπ'τ'πρι
 (και)κατεπανου
 του Παραδ'β'
 τον Κατκ
 -λ-

Întregirea și transcrierea inscripției este următoarea: + Κ(ύρι)ε β(ο)ήθ(ει) Δημητρι(φ) άνθυπ(ά)τ(φ) π(α)τρι(κίφ) (και) κατεπάνου του Παραδ(ουνά)β(ου) τόν Κατ(α)κ(α)λ(ών). Traducerea este: „+ Doamne, ajută robului tău Demetrios Katakalon, *anthypatos*, *patrikios* și *katepano* de Paradunavon”.

După cum se poate observa, proprietarul sigiliului a fost unul dintre personajele destul de bine cunoscute în epocă, direct implicat în conducerea themei bizantine Paradunavon și al cărui nume este atestat pe mai multe sigilii descoperite pe teritoriul Bulgariei¹⁸ și Dobrogei românești¹⁹, majoritatea provenind de la Silistra (Dristra). În ceea ce privește *cursus honorum* al lui D. K., unele încercări de reconstituire, din punct de vedere cronologic, au fost făcute cu spirit critic de către regretatul P. Diaconu, în 1992²⁰, urmat de I. Iordanov²¹ și Al. Madgearu²². P. Diaconu trecând în revistă descoperirile de sigilii aparținând lui D. K. și analizând evoluția carierei acestuia, în raport cu situația politico-militară de la Dunărea de Jos la sfârșitul primei jumătăți a secolului al XI-lea, a procedat la marcarea momentului de început a acesteia²³. Cu aceeași ocazie, autorul citat, remarcând contribuțiile lui I. Iordanov și, mai ales, ale Annei Avramea în contextul acestei probleme, consideră că momentul de început al funcției de conducător al Paradunavonului pe care a avut-o D. K., trebuie plasat către jumătatea secolului amintit. Ca urmare a acestei observații se poate conchide că, deja, în această vreme, funcția de *katepano* de Paradunavon exista și, ca atare, opinia mai veche al lui V. N. Zlatarski, conform căreia numele acestei provincii dunărene apare abia la începutul celui de al optulea deceniu al secolului al XI-lea, devine caducă²⁴. Ulterior, I. Iordanov, după o serie de ezitări, ajunge, în linii mari, la aceeași concluzie. Redăm, în continuare, observațiile cercetătorului bulgar asupra carierei lui D. K., în baza informațiilor exclusiv sigilografice și în ordine cronologică:

- a. *spatharokandidatos* și *tourmarches* – anii 1030–1040.
- b. *patrikios* și *strathegos* – anii 1050.
- c. *anthypatos*, *patrikios* și *katepano* – anii 1050.
- d. *vestes*, *anthypatos*, *patrikios* și *katepano* – anii 1060.
- e. *proedros* – anii 1070.
- f. *protoproedros* și *doux* – anii 1070–1080.

În opinia cercetătorului bulgar, cariera lui D. K. a fost una obișnuită, cumulativă, înscriindu-se într-o evoluție firească în epocă²⁵. La rândul său, Al. Madgearu, comentând aceeași problemă, face unele aprecieri asupra duratei carierei, plasându-l pe D. K. în funcția de comandant al Themei Paradunavon după Roman Diogenes (după 1055). Urmașul lui în această funcție a fost Theodor Pegonites, în calitate de *patrikios*,

¹⁸ I. Iordanov, op. cit. (n. 10), vol. 2, 2006, pp. 198–201, nr. 300–304; idem, op. cit. (n. 10), vol. 3/1, 2009, pp. 463–464, nr. 1373–1375. Autorul bulgar face o trecere în revistă a tuturor sigiliilor aparținând acestui demnitar, făcând comentarii asupra evoluției carierei lui D. Katakalon desfășurată către mijlocul secolului al XI-lea.

¹⁹ N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Institut roumain d'études byzantines, Bucarest, 1946, pp. 95–97.

²⁰ P. Diaconu, *Contribution à la connaissance de l'histoire de la Dobroudja en base de quelques sceaux*, in *Dacia*, N.S., XXXVI, 1992, pp. 179–181.

²¹ Vezi nota 18.

²² Al. Madgearu, *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X–XII*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, pp. 51–52.

²³ P. Diaconu, op. cit. (n. 20), pp. 179–180.

²⁴ *Ibidem*, pp. 180–181.

²⁵ I. Iordanov, *The Katepanate of Paradounavon according to the sphragistic data* in *SBS*, 8, pp. 68–69; idem, op. cit. (n. 10), vol. 2, 2006, p. 199, nr. 302–303.

anthypatos, *vestes* și *katepano*, acesta fiind atestat de un sigiliu databil în anii '50–'60 ai secolului al XI-lea²⁶. În opinia autorului citat D. K. ar fi fost „*primul purtător al titlului de katepan de Paradunavon*”, fiind încă în funcție în anul 1059 și încadrându-l în intervalul cronologic 1055–1062²⁷. De curând, V. Mărculeț, fără a aduce alte contribuții majore, într-un studiu dedicat formațiunilor politico-administrative bizantine în regiunea Dunării de Jos (secolele X–XII) și comentând diferitele denumiri ale acestora de-a lungul timpului, ca și succesiunea conducătorilor (guvernatorilor) lor, propune ca încadrare cronologică a funcției pe care a deținut-o D. K. (*katepano*) intervalul 1055–1059, acesta având ca înaintaș pe Roman Diogenes („*înainte și după 1053*”) și pe Theodor Pegonites, drept succesor („*ante aprilie 1059–cca. 1066/1067*”)²⁸.

În ceea ce ne privește, în legătură cu datarea sigiliului nostru subscriem, în mare, opiniilor autori citați fără a putea, însă, aduce alte precizări cronologice și nici unele lămuriri în ceea ce privește prezența sigiliului în zona în care a fost descoperit.

Considerăm că sigiliile prezentate de noi în rândurile anterioare constituie o contribuție importantă la îmbogățirea galeriei de nume ilustre legate de evoluția vieții bizantine în Dobrogea.

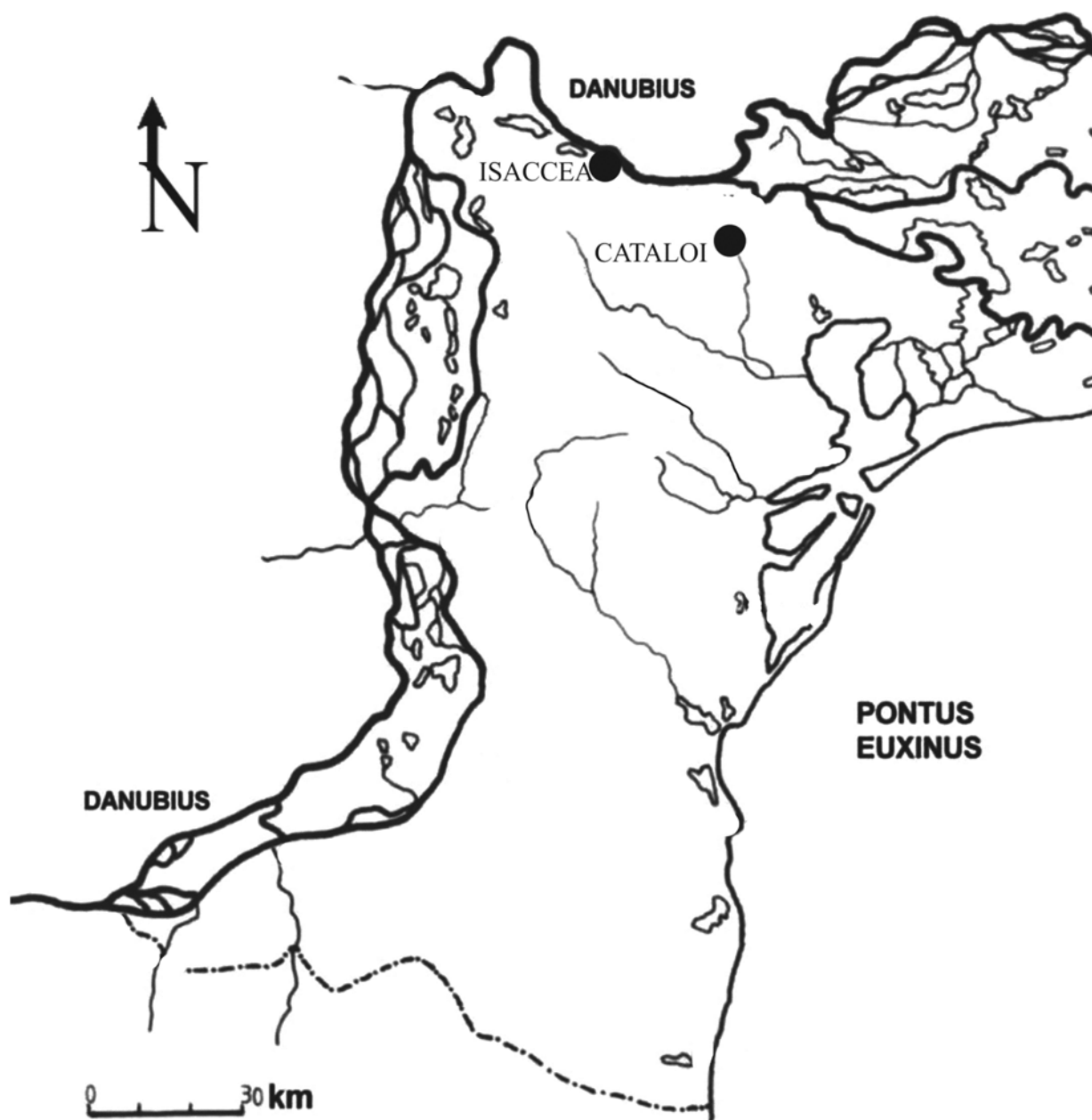
LIST OF ILLUSTRATIONS

- Pl. 1. Map of Dobroudja with the names of the places where the present Byzantine seals were found.
 Pl. 2. The lead seal of the empress Euphrosyna Kamaterina Doukaina, from Dobroudja (*passim*). A. photo; B. drawing.
 Pl. 3. The lead seal of the historian Georgios Kedrenos, from Isaccea /Noviodunum (Tulcea county). A. photo; B. drawing.
 Pl. 4. The lead seal of Demetrios Katakalon, *katepano*, from Cataloi (Tulcea county). A. photo; B. drawing.

²⁶ Al. Madgearu, op. cit. (n. 22), pp. 51–52.

²⁷ *Ibidem*, pp. 52, 71.

²⁸ V. Mărculeț, *Considerații asupra denumirilor și organizării stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos în secolele X–XII*, in *Pontica*, XLV, 2012, p. 373.

Pl. 1. Harta Dobrogei cu localitățile în care s-au descoperit sigiliile bizantine.

Pl. 2. Sigiliul împărătesei Euphrosyna Kamaterina Doukaina (1195–1203), descoperit în jud. Constanța, *passim*. A. foto; B. desen.

Pl. 3. Sigiliul lui Georgios Kedrenos, de la Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea) – sec. XI. A. foto; B. desen.

Pl. 4. Sigiliul lui Katakalon, de la Cataloi (jud. Tulcea)
(sec. XI). A. foto; B. desen.